

Українська церква. – К.: Україна, 1993; 22. Шевчук В. Данило Апостол і його реанімаційні зусилля щодо збереження козацької держави // Розбудова держави. – 1994. - № 1; 23. Мельник Л.Г. Маєтності та скарби Полуботків // Український історичний журнал. – 2000. - № 5.

Л.Ю. Посохова

ДОЛЯ УКРАЇНСЬКОГО ІНТЕЛЕКТУАЛА: АНДРІЙ ПРОКОПОВИЧ (1757-1826)

Серед досліджень з історії української культури та освіти вочевидь бракує генеалогічних, біографічних, просопографічних студій, де центром уваги ставали б українські інтелектуали XVIII – першої половини XIX ст., особливо ж представники провінційного суспільства, які своєю діяльністю формували місцеві «культурні гнізда». Втім, очевидно, що реконструкція провінційного культурного середовища України XVIII – початку XIX століть неможлива без вивчення біографій представників місцевої інтелектуальної еліти, а значить, історії таких інтелектуальних центрів як православні колегіуми України (Чернігівський, Харківський, Переяславський).

Погляд на колегіуми як на інтелектуальні співтовариства спонукає на створення колективного портрету «інтелектуала»-колегіумця шляхом застосування арсеналу просопографічних методів. Переконані, що складання бази біографічних даних викладачів навчальних закладів України XVIII століття, зокрема колегіумів, надасть можливість з тисяч біографічних фактів вибудувати узагальнюючий образ такого інтелектуала. І все ж першим етапом такого масштабного наукового проекту має стати низка біографічних та генеалогічних досліджень, у центрі уваги яких будуть життєві долі та стратегії окремих «пересічних» діячів культури та освіти України. Зазначимо також, що через біографічні дослідження відкриваються широкі можливості для застосування методів культурної історії. Стосовно колегіумів йдеться про дослідження складових елементів західноєвропейської освітньої традиції, які зберігалися та розвивалися викладачами колегіумів. Вельми цікавим у цьому плані уявляється вивчення креативної адаптації цих традицій до нових соціальних умов імперського життя.

Розмірковуючи над життєвими стратегіями й типами людей XVIII– першої половини XIX ст., варто звернути увагу на зауваження Я.М. Стратій про те, що у XVIII столітті існував тип «українських інтелектуалів – вихідців із шляхетської верстви і духівництва», «значно змодифікований ранньопросвітницькою ідеологією і соціально-політичними обставинами тип сильної, гордої, дещо свавільної української людини барокової доби... Згодом він відродився у так званій шевченківській людині, яка сформувалася у XIX ст.»[1, с. 102, 104]. Варто зазначити, що, як правило, такі спостереження дослідники роблять на основі вивчення біографій відомих діячів культури та освіти. Отже, на сьогодні одним з актуальних наукових завдань є аналіз під аналогічним кутом зору біографій «пересічних» інтелектуалів.

Дослідження з історії колегіумів та історії церкви, які були здійснені останніми роками, надають певну інформацію про окремих діячів освіти та культури [2-4]. Втім, оскільки названі праці мали інші наукові завдання, біографічна інформація, як правило, фрагментарна. Водночас в архівних фондах духовних консисторій та колегіумів відклалося чимало справочинної документації, у якій зафіксовано біографічні відомості про викладачів колегіумів. Більш складно виявити джерела особового походження, які розпорошені по багатьох архівних та бібліотечних зібраннях України та Росії. Однак наявні джерела все ж надають можливість ставити завдання здійснення спеціальних біографічних розвідок.

У даному випадку для такого роду дослідження було обрано життєвий шлях Андрія Прокоповича. Наш герой – достатньо відома людина в Харкові на межі XVIII-XIX століть, педагог, філолог, філософ, богослов. Більше сорока років він ніс службу на освітянській ниві, почав викладати у Харківському колегіумі у 23-річному віці, згодом став ректором колегіуму, обіймав цю посаду більше двадцяти років. Однак під кінець життя Андрій Прокопович був усунутий від усіх справ та посад, позбавлений нагород, звинувачений у гордині, непокорі, у тому, що «вільнодумно й для інших спокусливо трактував правила Кормчої книги, ставлячи вище них звичаї України».

Андрій Семенович Прокопович народився у 1757 році, за походженням «малоросійської природи», із старшинського роду Полтавського полку. Встановлюючи рівень його освіти, ми одразу зустрічаємося з розбіжностями, які існують в літературі. Так в енциклопедичному виданні «Києво-Могилянська академія в іменах, XVII-XVIII ст.» зазначається, що Андрій Прокопович навчався спочатку в Києво-Могилянській академії, згодом, у 1770-1780 рр., – у

Харківському колегіумі [5, с. 244]. Однак Д.І. Багалій та деякі інші дослідники XIX століття стверджували, що А. Прокопович навчався тільки в Харківському колегіумі [6, с. 876]. У встановленні цих перших сторінок біографії А. Прокоповича на допомогу можуть прийти архівні матеріали. Починаючи з 1808 року, після організації Навчального комітету при Синоді, були розроблені нові формуляри, за якими збиралися відомості про вчителів та учнів духовних навчальних закладів Російської імперії. Такі відомості містять докладну інформацію про походження, національність, етапи навчання та просування по службі кожного викладача. Оскільки чернетки, які склалися в консисторіях на місцевому рівні, не завжди збереглися до сьогодення, можна звернутися до екземпляру, який надсилався до Учбового комітету Синоду. Примітно, що згідно із порядком заповнення відомостей, кожен сторінку підписував той викладач, інформація про якого на ній розташовувалася. Отже, серед відомостей про вчителів та учнів Харківського колегіуму за 1808 рік, які були надіслані харківським єпископом Христофором Сулимою 27 лютого 1809 р., містяться дані й про Андрія Прокоповича, із зазначенням того, що він навчався в Харківському колегіумі, без будь-якої згадки про Києво-Могилянську академію [7, арк. 2]. Зауважимо, що у випадках, коли людина навчалася в декількох закладах, це обов'язково вказувалося, причому, з переліком прослуханих курсів. Кожний рік такі дані збиралися знову, й ми можемо переконатися, що інформація про навчання А. Прокоповича не змінювалася [8, арк. 2; 9, арк. 2]. Отже, як зазначається у відомостях, які власноруч підписував А. Прокопович, він пройшов увесь курс навчання тільки в Харківському колегіумі. Цей курс включав граматичні класи, поетику, риторичку, філософію, богослов'я. Нагадаємо, що учні вчили латинську, грецьку, німецьку мови, історію та географію, арифметику, декілька інших дисциплін. У фонді Харківської духовної консисторії також збереглися окремі відомості про навчання Андрія Прокоповича [10, арк. 2 зв.-3; 11, арк. 2 зв.-3]. Вони також свідчать про зазначене вище.

По закінченні колегіуму, у 1780 році, розпочалася викладацька діяльність А. Прокоповича, яка усе його подальше життя була пов'язана з цим закладом. За традицією, яка була характерною для того часу, А. Прокопович почав викладати з нижчих класів, спочатку латинську мову та граматику (1780-1782), історію та географію (1782-1788), з 1789 року паралельно з історією та географією він викладав поетику, а з 1790 року став викладачем риторички. У 1791 році він почав викладати філософію, у 1794 році – вищий курс - богослов'я. Його академічна біографія доповнювалася церковним служінням. Спочатку Андрій Прокопович був священником харківської Миколаївської церкви, згодом він був возведений у сан протоієрея, призначений членом Харківського духовного правління. У 1796 році Андрій Прокопович був призначений настоятелем Успенського собору Харкова. Протягом 20 років у недільні дні він публічно роз'яснював апостольські послання. Його промови з різних питань та церковні проповіді вважалися зразковими для того часу.

У 1792 році він був внесений до першої частини «Родословної книги дворянства Харківського намісництва» [12]. На момент здійснення цього запису йому було 38 років, його дружині Марії – 32 роки. У родині було троє дітей – Михайло, Петро та Ганна (відповідно одинадцяти, семи та трьох років). Родині належали землі в хуторі Іванівському, у якому, на час останньої ревізії, значилося п'ятнадцять душ (десять чоловіків та п'ять жінок).

У 1790-ті роки Прокопович став помітною фігурою у середовищі харківського духовенства. В архіві Белгородської духовної консисторії збереглися звіти про проповіді, які виголошувалися священниками міст Харкова, Валок та Золочева у 1793 році. Після розгляду звітів белгородський єпископ Феоктист Мочульський наклав резолюцію, в якій було сказано: «Відмінно працював протоієрей Андрій Прокопович, про що повідомити в правління, щоб інші вчителі та вищих класів учні наслідували йому» [13, арк. 1]. За свої проповіді, які виголошувалися у святкові дні, у 1795 році А. Прокопович був відзначений «Високомонаршим благоволінням та подякою». Цікаво, що в Російському державному архіві давніх актів зберігся лист подяки Андрія Прокоповича на ім'я імператриці Катерини II, написаний у притаманному йому яскравому красномовному стилі [14, арк. 1-1зв.]. Тоді ж у Москві вперше була опублікована його промова. У 1798 році А. Прокопович першим серед харківського духовенства й один з перших серед всього духовенства імперії був нагороджений золотим наперсним хрестом.

29 березня 1801 року розпочався новий етап життя Андрія Прокоповича – він був призначений ректором Харківського колегіуму й професором богослов'я. В указі про

.....
призначення єпископ Слобідсько-Український та Харківський Христофор Сулима писав, що А. Прокопович має «абсолютно зразкові свої ознаки та поведінку, вченістю та заслугами вельми достойний бути ректором» [15, арк. 1]. А. Прокопович очолив колегіум в той час, коли всі інші українські колегіуми (Чернігівський, Переяславський) були перейменовані у семінарії, що означало зміну не тільки назви, а й всіх складових навчально-виховного процесу. Нагадаємо, що у 1780-ті роки уряд зробив перші спроби реформування духовних шкіл, але масштабне реформування було проведене тільки на початку XIX століття. Під час підготовки реформи Комітет при Синоді вивчав стан справ у всіх духовних закладах імперії й повсюдно виявив серйозні недоліки. Харківський колегіум був одним з небагатьох закладів, де не було зафіксовано порушень у навчально-виховному процесі, а навчання було витримане на рівні Києво-Могилянської академії. Примітно, що для діловодної документації, яка велася у Харківському колегіумі, було характерним формулювання, що навчання у колегіумі відбувається «у відповідності до порядку навчання у Київській академії» [10, арк. 18].

Зрозуміло, що велика заслуга у цьому належала й ректору – Андрію Прокоповичу. Примітно, що, окрім виконання своїх обов'язків, А. Прокопович активно займався популяризацією наукових знань. Ми маємо свідчення про декілька достатньо значних й успішних починань, які втілилися у друковані праці. Андрій Прокопович був причетним до усіх відомих видань першої харківської друкарні, яка була створена при наказі суспільної опіки. В одних він був автором, в інших – перекладачем або ініціатором видання. Нерідко в цій роботі брали участь й студенти колегіуму [16; 17]. Активна діяльність Прокоповича не залишалася без уваги. Харківський єпископ Христофор Сулима у донесенні Синоду від 7 вересня 1802 року писав: «порівнюючи працю анцесорів з його сучасною, визнаю, що подвиги його, Прокоповича, ... набагато більш важливі та уваги гідні» [18, арк. 1]. Христофор Сулима пропонував Синоду значити заслуги А. Прокоповича врученням йому митри. Однак вивчення послужного списку А. Прокоповича, який направили до Синоду, призвело до прийняття іншого рішення. 4 липня 1803 року Андрій Прокопович, єдиний серед харківського духовенства, був відзначений орденом Святої Анни 2 класу. У рескрипті Олександра I, направленому на ім'я А. Прокоповича, були й такі слова: «Ви достойно носите звання ректора, працюючи ревно на користь церкви у просвітництві юнацтва й проповідуванні Слова Божого, набули права особливої Моєї до вас уваги» [18, арк. 5]. Як відомо, це був період ліберальних реформ в Російській імперії, в тому числі й у галузі освіти, й просвітницькі настрої в суспільстві набули широкого розповсюдження.

Саме в цей час почав втілюватися у життя проект заснування в Харкові університету. Поява вищого світського навчального закладу кардинально змінила становище Харківського колегіуму, який до цього часу був єдиним закладом, який надавав вищу освіту широким верствам населення краю. На наш погляд, взаємовідносини між університетом та колегіумом дуже показові для розуміння місця колегіуму в розвитку освіти в Україні на початку XIX століття, а також для з'ясування особистого ставлення керівництва колегіуму та єпархії до заснування та розвитку університету. Керівництво колегіуму гаряче підтримало заснування світського вищого навчального закладу, й не тільки у форматі привітань та загальних декларацій. Відомо, що вихованці колегіуму склали основний контингент студентів університету, причому, ті 20 студентів колегіуму, яких перевели до університету, відзначалися найкращими успіхами у навчанні (загальне число студентів першого набору університету складало 57 чоловік). Колегіум направив своїх студентів для слухання лекцій на медичному факультеті, що забезпечило його функціонування в перші роки, в умовах, коли університету не вистачало достатньої кількості підготовлених слухачів, особливо тих, хто б знав латину та інші іноземні мови [2, с. 136-137, 152-153]. Колегіум подарував університетській бібліотеці й книжки.

При відкритті університету на урочистих зборах 17 січня 1805 року пролунали привітання від харківського єпископа Христофора Сулими, а також від ректора колегіуму Андрія Прокоповича. Ці промови вельми показові, оскільки фіксують просвітницькі погляди цих церковних діячів. Так промова А. Прокоповича починалась словами: «Наступив світлий день бажаного благополуччя щасливої України. Запалена премудрими монархами зоря просвіти у граді цим заблищить віднині у всій своїй величі». Цікаво, що А. Прокопович відзначив важливу роль для заснування університету тих навчальних закладів, які існували в Харкові до нього. Це прозвучало так: «Переносяться плодovitі маслини із розсадників училищ в цей

новоустановлений вертоград просвіти; нехай же помножать вони тут свої пізнання... Двері сього храму будуть завжди відкриті, й юнацтво притече сюди безперешкодно й просвітить розум свій та виправить серце» [19, с. 197].

Співпраця Харківського колегіуму та університету знаходила прояви у різних формах, й ректор особисто показував приклад цьому. Андрієм Прокоповичем було підготоване та видано декілька латинських хрестоматій (у 1810-1811, 1817 рр.), якими користувалися студенти обох цих закладів. А. Прокопович виконував функції редактора учнівського перекладу праці Геллєрта з риторики та поезики [20].

У перше десятиліття XIX століття студенти та викладачі Харківського колегіуму під керівництвом А. Прокоповича підготували декілька робіт, які ставили за мету популяризацію наукових знань (наприклад, сільськогосподарських), й містили переклади праць західноєвропейських науковців [21; 22; 23]. Цікаво, що у всіх названих виданнях, починаючи з «Господарського способу пізнання погоди у 1806 році», а також у «Календарях», окрім звичайних для календарів відомостей, у другій частині містився «Короткий опис Слобідської України», який включав опис губернії, міста Харкова та Харківського колегіуму. Ці видання можна віднести до числа перших в Україні краєзнавчих праць, які писалися з метою ознайомлення широкого читача з особливостями та історією свого краю. На цьому тлі зовсім не випадковим виглядає те, що А. Прокоповича було обрано почесним членом Товариства наук Харківського університету.

Існує чимало спогадів колишніх вихованців колегіуму, в яких із великою пошаною та теплом згадується Андрій Прокопович. Хоча, як відомо, характер у нього був достатньо гордий, свободолюбивий, й він зовсім не був схильним до підкорення. Історики згадували декілька випадків, з яких зрозуміло, що А. Прокопович міг різко висловитися на адресу різних осіб, й єпископу Христофору Сулимі приходилося «смирятися» його [6, с. 876-877]. Однак Христофор Сулима сам був особистістю неординарною, яскравою та обдарованою. Як відомо, єпископ був вихідцем з відомої родини Сулим, яка дала чимало видатних діячів, в тому числі й гетьмана запорожців Івана Сулиму. Характер стосунків між Христофором Сулимою та Андрієм Прокоповичем можна визначити як плідну співпрацю, й їх спільна позиція дозволила колегіуму плавно увійти у нове життя, яке починалося кардинальною реорганізацією всієї системи освіти в Російській імперії.

У 1808 році були прийняті основні законодавчі акти реформи церковних навчальних закладів, створено чотири духовних академії та 36 семінарій в єпархіях. Харківському колегіуму було надано статус семінарії Київського духовно-навчального округу. Однак, враховуючи багаторічні традиції та авторитет колегіуму, у відповідь на відповідні звернення з боку харківського єпископа та ректора колегіуму за закладом було залишено його назву (вона зберігалась до 1841 року).

У новий період історії колегіуму А. Прокопович продовжував не тільки успішно керувати ним, але й багато працював над богословськими творами. Деякі з них були опубліковані у 1820-ті роки [24; 25]. Однак невдовзі відбулися події, які різко змінили все його життя. У основі був конфлікт, який виник між А. Прокоповичем та новим харківським єпископом Павлом Саббатовським. Для розуміння природи конфлікту, на нашу думку, варто зазначити, що Павло Саббатовський, на відміну від усіх попередніх харківських (а до того белгородських) архієреїв, був вихованцем російських духовних навчальних закладів. Уся його попередня діяльність, до призначення харківським єпископом, проходила у суто російських єпархіях. Добре відомо, що практика церковного життя в українських та російських єпархіях мала значні відмінності не тільки у XVII-XVIII століттях, але й у XIX столітті. Можливо, на відношення Павла Саббатовського до Андрія Прокоповича впливало шляхетське походження останнього. Ще у листах Христофора Сулими є згадки про те, що російське духовенство не дуже шанувало вихідців із дворян, принаймні, він відчував це на собі [26, с. 134]. Можливо, слід врахувати авторитет та вплив на місцеве середовище А. Прокоповича. Можна й далі шукати глибинні корені конфлікту, але безпосереднім приводом протистояння між Павлом Саббатовським та Андрієм Прокоповичем стало те, що у вересні 1821 р. А. Прокопович здійснив обряд вінчання о сьомій годині вечора. На вимогу єпископа пояснити причину порушення 2-ої частини Кормчої книги (розділ 50), А. Прокопович зауважив, що він спирався на «існуючу з давніх часів в Україні звичку» вінчати й у ці години доби [27, с. 169]. Члени консисторії не змогли на цій підставі засудити А. Прокоповича, але справа затяглася, й у

1822 році єпископ все ж усунув А. Прокоповича з посади ректора та професора богослов'я як особу, що перебуває під судом. Харків'яни, серед яких був й міський голова, професори університету, відомі й поважні в місті люди (більше 60 підписів), звернулися до консисторії із заявою про чесноти А. Прокоповича. Однак ця заява стала лише приводом для чергового звинувачення Прокоповича, на цей раз у пошуках заступників.

У архіві Навчального комітету при Синоді вдалося розшукати справу, яка свідчить, що проти А. Прокоповича у 1822 році було розпочате ще одне розслідування щодо втрачених з бібліотеки Харківського колегіуму книжок [28, арк. 1-4]. Як свідчить донесення єпископа Павла, книжки були втрачені при колишньому бібліотекарі деякими вчителями колегіуму. Незважаючи на це, єпископ просив дозволу стягти вартість книжок з ректора Андрія Прокоповича. У ході слідства виявилось, що А. Прокопович у попередні роки пожертвував бібліотеці колегіуму книжок на суму 600 карбованців. Комісія духовних училищ не підтримала єпископа, прийнявши рішення про списання втрачених книжок й про те, щоб їх вартість ні з кого не стягувалася [28, арк. 19].

Утім, у березні 1825 року члени консисторії визнали А. Прокоповича винним за декількома пунктами, в тому числі й у тому, що він «вільнодумно й для інших спокусливо трактував правила Кормчої книги, ставлячи вище них звичаї України». Андрій Прокопович не погодився з цими звинуваченнями, й переніс розгляд справи до Синоду. У рішенні Синоду, у липні 1825 року, йшлося про «протизаконні дії» та «пристрасність» керівництва єпархії щодо Андрія Прокоповича й зазначалося про звільнення його від усіх стягнень. До речі, дослідження професора канонічного права Санкт-Петербурзького університету М.І. Горчакова, спеціально присвячене 50 розділу «Кормчої книги» [29], показало, що Андрій Прокопович мав рацію й у своїх поясненнях щодо відсутності канонічного достоїнства цього розділу «Кормчої книги». Щоправда, названа розвідка була здійснена значно пізніше. Після виправдання Андрій Прокопович прожив недовго, 29 січня 1826 року він помер. У цьому ж році до Астрахані був переведений Павло Саббатівський. Похований Андрій Прокопович був на Мироносицькому цвинтарі біля Хрестовоздвиженської церкви (могила не збереглася).

Так завершилося життя яскравого представника інтелектуальної еліти України межі XVIII–XIX століть, перехідного періоду в історії освіти та культури. Вихованець української традиційної системи освіти, Андрій Прокопович, долаючи труднощі на шляху новачів, став жертвою дотримання традицій. У статті, присвяченій внеску духовенства в розвиток просвітництва в Слобідському краї, Д.І. Багалій назвав Андрія Прокоповича одним із тих діячів, хто має зайняти чільне місце в історії місцевої культури [30, с. 21]. Поділяючи таку оцінку, слід, однак, додати, що це ім'я має знайти гідне місце не лише в історії «місцевої культури», а й в історії культури та освіти України взагалі.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Історія української культури: В 5 т. Т. 3. Українська культура другої половини XVII–XVIII ст. – К.: Наук. думка, 2003. – 1246 с.; 2. Посохова Л.Ю. Харківський колегіум (XVIII – перша половина XIX ст.). – Харків: Бізнес Інформ, 1999. – 168 с.; 3. Травкіна О.І. Чернігівський колегіум (1700-1786). – Чернігів: ДКП РВВ, 2000. – 120 с.; 4. Лоха В.А. Духовенство, церкви та колегіум міста Переяслава середини XVII–XIX ст. – К.: Міленіум, 2006. – 114 с.; 5. Серяков О.С., Хижняк З.І. Прокопович Андрій Семенович // Києво-Могилянська академія в іменах, XVII–XVIII ст.: Енцикл. вид. – К., 2001. – С. 443-444; 6. Багалей Д.И., Миллер Д.П. История города Харькова за 250 лет его существования (1655-1905): В 2 т. – Харьков, 1993. – Т.2. – Репринт. изд. – 982 с.; 7. Російський державний історичний архів, м. Санкт-Петербург (далі – РДІА). – Ф. 802. – Оп. 1. – Спр. 106; 8. РДІА. – Ф. 802. – Оп. 1. – Спр. 277; 9. РДІА. – Ф. 802. – Оп.1. – Спр. 443; 10. Державний архів Харківської області (далі – ДАХО). – Ф. 40. – Оп.1. – Спр. 217; 11. ДАХО. – Ф.40. – Оп.1. – Спр. 654; 12. Відділ рідкісних видань та рукописів Центральної наукової бібліотеки Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна. – № 1470/с. – Ч. 1; 13. Центральный державный исторический архив Украины в м. Києві. – Ф. 2009. – Оп. 1. – Т. 2. – Спр. 2545; 14. Російський державний архів давніх актів (м. Москва). – Ф. 18. – Оп. 1. – Спр. 320; 15. ДАХО. – Ф. 40. – Оп. 1. – Спр. 37; 16. Месяцеслов на лето господне 1797-е, которое есть простое, содержащее в себе 365 дней: Пер. с польского... в Харьковском духовном училище. – Харьков: Тип. приказа обществ. призрения, 1797. – 25 с.; 17. Месяцеслов на лето господне 1799-е, которое есть простое, содержащее в себе 365 дней: Пер. с польского в Харьковском духовном училище. – Харьков: Тип. приказа обществ. призрения, 1799. – 16 с.; 18. ДАХО. – Ф. 40. – Оп. 2. – Спр. 127; 19. Багалей Д.И. Опыт истории Харьковского университета (по неизданным материалам). Т. 1. (1802-1815 г.). – Харьков: Тип. Зильберберг, 1893-1898. – 1204 с.; 20. Геллерт. Рассуждения, извлеченные из сочинений Геллерта: Пер. с нем. в Харьк. коллегииуме. – Харьков: Унив. тип., 1807. – 71 с.; 21. Хозяйственный способ узнавать погоды в 1806 году, с прибавлением краткого исторического

.....
известия о Слободско-Украинской губернии: Пер. с польск. – Харьков: Тип. приказа обществ. призрения, 1806. – 104 с.; 22. Хозяйственный календарь на лето господне 1808-е: Пер. с польск. – Харьков: Унив. тип., 1808. – 104 с.; 23. Хозяйственный календарь на лето господне 1809-е: Пер. с польск. в Харьк. коллегіуме – Харьков: Унив. тип., 1808. – 105 с.; 24. Прокопович А. Мысли при чтении послания Св. Апостола Павла к колоссаем. – СПб.: Тип. И. Иоанесова, 1820. – 140 с.; 25. Прокопович А. Мысли при чтении послания Св. Апостола Павла к эфессеям. – СПб.: Тип. И. Иоанесова, 1821. – 265 с.; 26. Сулимовский архив. Фамильные бумаги Сулим, Скоруп и Войцеховичей. – К: Тип. К.Н. Милевского, 1884. – 316 с.; 27. Буткевич Т.И. Историко-статистическое описание Харьковского кафедрального Успенского собора. – Харьков: Тип. Зильберберга, 1894. – 331 с.; 28. РДА. - Ф. 802. - Оп. 1. - Спр. 3284; 29. Горчаков М.И. О тайне супружества. Происхождение, историко-юридическое значение и каноническое достоинство 50-й (по спискам патриархов Иосифа и Никона 51-й) главы печатной Кормчей книги. Исследование по истории русского церковного права. – СПб.: Тип. Балашева, 1880. – 384 с.; 30. Багалея Д.И. Два культурных деятеля из среды харьковского духовенства (Священник Василий Фотиев и священник Андрей Самборский) // Сборник Харьковского Историко-филологического общества. – Х., 1911. – Т. 20. - С. 18-53.

О.В. Кривошея

ДУХОВНИЙ ЗАПОВІТ ВАДИМА ЛЬВОВИЧА МОДЗАЛЕВСЬКОГО ЯК ДЖЕРЕЛО ДО ДУХОВНОЇ ІСТОРІЇ ІНТЕЛІГЕНЦІЇ

Інтелігент – це, перш за все, людина розумна, добре освітчена, з високою внутрішньою культурою, самоповагою й повагою до інших людей, інших думок, інших поглядів, правдива, порядна, чесна. Якраз таким і був Вадим Львович Модзалевський.

Народившись в великій родині (11 дітей [1]) відомого педагога, однодумця М.І. Пирогова та К.Д. Ушинського, хлопчик здобув гарну освіту у військових закладах [2]. Ще юнаком захопився історією, найбільший вплив на становлення його, як дослідника, мали праці О.Лазаревського. Під керівництвом В.В. Руммеля він розпочав свої генеалогічні пошуки, чому сприяв й переїзд до Петербургу. Саме тут була зібрана величезна документальна база для його фундаментальної праці «Малороссийский родословник» (до чотирьох томів увійшло 236 родоводів [3]). З виходом у відставку у 1911 р. та переселенням до Чернігова, в житті вченого настав новий період. Тут він став директором музею Тарновського, керуючим справами Чернігівської архівної комісії [4]. В центрі його уваги залишились питання історії Лівобережної України й генеалогії, але й спостерігалось розширення його дослідницької діяльності за рахунок геральдики, сфрагістики, вивчення історії української культури та мистецтва. Коли в червні 1918 р. було утворено комісію для вироблення законопроекту про заснування Української Академії Наук у Києві, вчений став секретарем цієї комісії [5]. Він знаний як видатний генеалог, архівіст, знавець історії, побуту та мистецтва України часів XVII – XVIII ст.

Вадим Львович Модзалевський – талановита, щедро обдарована природою усіма можливими дарами, гармонійно розвинута людина, добре освітчений в музичній, історичній й літературній галузі [6] – прожив лише 38 років, не встигнувши реалізувати усі свої задуми, чимало його робіт залишились не опублікованими.

Нам вдалося відшукати оригінал тестаменту [7] Вадима Львовича, який з нашої точки зору дозволяє більш глибоко пізнати цю непересічну людину. Наводимо повний текст документу, вважаючи, що він стане в нагоді дослідникам, які вивчають інтелігентські кола України початку ХХ століття.

«Тысяча девятьсот одиннадцатого года, ноября второго дня.

Я, нижеподписавшийся, капитан запаса Инженерных войск, заведывающий Музеем Украинских древностей В.В. Тарновского Черниговскаго Губернскаго Земства Вадим Львович Модзалевский, находясь в здравом уме и твердой памяти, заблагодарсудил на случай моей кончины составить настоящее духовное завещание, которым прошу исполнить мою последнюю волю нижеследующим порядком. С января тысяча девятьсот седьмого года я жил в разъезде с моей женой Александрой Лаврентьевной, и с тех пор даже с нею не виделся. Единственное, что нас связывало со времени разъезда, это было мое обязательство в выплате ей ежемесячного содержания, которое мною сперва ей посылалось в размере сорока, затем тридцати пяти и, с августа сего тысяча девятьсот одиннадцатого года, – тридцати рублей. Считаю, что этой тяжелой материальной тратой я уже совершенно искупил перед нею свой шаг, тем более, что вся моя движимость (мебель, посуда, пианино и прочее) также досталась ей, Александре Лаврентьевне, в момент моего с ней разъезда, и мне, при переезде в Петербург, пришлось заводить решительно всю домашнюю и хозяйственную обстановку вновь, – я считаю себя